

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา

นิทานเป็นเรื่องเล่าที่เกิดจากจินตนาการของผู้เล่า ซึ่งมีอิสระที่จะตกแต่งเรื่องเล่าของตนให้วิจิตรพิสดารแปลกประหลาดอย่างไรก็ได้ ดังนั้นจึงมักพบว่า เนื้อเรื่องของนิทานมักเป็นสิ่งที่เกินจริง เป็นไปไม่ได้ หรือขัดกับหลักความจริง แต่น่าประหลาดที่เราพบนิทานที่มีลักษณะเช่นนี้ทั่วโลก^๑ และบ่อยครั้งที่ความแปลกประหลาดเหล่านั้นมักมีการจดจำและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาเสมอ ๆ

นิทานที่มีตัวละครที่ชาติกำเนิดต่างกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งเป็นสัตว์อีกฝ่ายหนึ่งเป็นมนุษย์ หรือมนุษย์กับเทพได้สังวาสกันมีลูกหลานสืบเผ่าพันธุ์ ย่อมเป็นจริงไปไม่ได้ตามหลักการสืบพันธุ์ทางชีววิทยารวมทั้งการมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ แต่ในนิทานทุกสิ่งย่อมเกิดขึ้นและเป็นไปได้เสมอ ดังที่เอกเซล โอลริก (Axel Olrik) นักคติชนวิทยาชาวเดนมาร์กได้เสนอกฎเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านเรื่องความสมเหตุสมผลในนิทานไว้ว่า ในนิทานพื้นบ้านอาจมีเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องประหลาดมหัศจรรย์ เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ เรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ แต่เรื่องดังกล่าวมีความสมเหตุสมผลในตัวของมันเอง ผู้ฟังยอมรับได้ เช่น ในเรื่อง *ปลาบู่ทอง* แม่ของเอื้อยตายไปเกิดเป็นปลาบู่ เป็นต้นมะเขือ และเป็นต้นโพธิ์เงินโพธิ์ทอง คนไทยยอมรับว่าเป็นไปได้ สมเหตุสมผล เพราะเราเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอยู่แล้ว^๒ เป็นต้น

นิทานที่มีตัวละครที่มีธรรมชาติต่างกันมาสมสู่กันพบได้เสมอในสังคมต่างๆ ทั่วโลก ในนิทานประเภทตำนานปรัมปราของประเทศทางยุโรป เรามักจะพบว่าเทพเจ้ามักลงมาสมสู่กับมนุษย์ เช่น มหาเทพซีอุสกับนางยูโรปา ซึ่งต่อมากลายเป็นตำนานของชื่อทวีปยุโรป^๓ คิวบิตหรือกามเทพ โอโรสของเทพวินัสมีชายาเป็นธิดาของกษัตริย์กรีกชื่อนางไซคี^๔ ในตำนานพื้นบ้าน โดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีเรื่องราวการจับคู่ของตัวละครที่ผิดธรรมชาติไม่น้อย เช่น ในตอนต้นของพงษาวดาร

^๑ ปรีตตา เฉลิมผ่า กอนันตกุล, *เค้าโครงความคิดเรื่องโครงสร้างในการศึกษานิทานปรัมปราของโคลด เลวี-สเตราส์, วารสารธรรมศาสตร์* ๑๗, ๑ (มิ.ย. ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

^๒ ประคอง นิมมานเหมินทร์, *นิทานพื้นบ้านศึกษา* (กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๘.

^๓ ธนาภิต, เรียบเรียง, *ตำนานเทพเจ้าและวีรบุรุษกรีก-โรมัน* (กรุงเทพฯ : ปิรามิต, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

กัมพูชา กล่าวถึงเจ้าชายชื่อพระทองได้พบรักและแต่งงานกับนางนาค และต่อมาได้กลายเป็นเป็นที่มาของตำนานเกี่ยวกับประเพณีหลังจากไหว้ในงานแต่งงานให้เจ้าบ่าวเกาะชายสไบเจ้าสาวเข้าห้อง^๕ หรือเรื่อง กงกอดที่หญิงชาวบ้านลอบคบชู้กับพญางูจนมีลูกเป็นงูมากมาย กลายเป็นตำนานอธิบายกำเนิดของงูในประเทศกัมพูชา^๖ ในตำนานการสร้างเจดีย์เจ็ดสิบเอ็ดชั้นของพระพนม ผู้สร้างคือพระเจ้าทศกัณฐ์เป็นโอรสของชอจีหรือวิทยากรกับนางนาค^๗ นอกจากนี้ทานประเภทตำนานปรัมปราและนิทานท้องถิ่นแล้ว ในนิทานมหัศจรรย์ของประเทศต่าง ๆ ก็พบนิทานลักษณะนี้เช่นกัน เช่น นิทานรัสเซียมีนิทานเกี่ยวกับลูกสาวของพ่อค้าได้พบรักและแต่งงานกับพญานกฟีนิกซ์^๘ นิทานอิตาลีมีเรื่องราวของช่างตีเหล็กที่ได้อยู่กับนางเงือกจนมีลูกชายที่มีร่างกายแข็งแรงกำยำผิวดมหนู^๙ นิทานไต้หวันมีเรื่องของหญิงหม้ายได้ลูกเขยเป็นงู^{๑๐} เป็นต้น

ตำนานและนิทานในประเทศไทยก็เช่นกัน มีจำนวนมากที่กล่าวถึงสมปาสที่ผิดธรรมชาติ พบทั้งในนิทานมุขปาฐะและนิทานลายลักษณ์ รวมถึงในวรรณคดีที่ไม่ใช่นิทานด้วย เช่น ในไตรภูมิพระร่วง หรือในกฎหมายตราสามดวง ในไตรภูมิพระร่วงตอนที่กล่าวถึงมนุษย์ภูมิ มีการอธิบายกำเนิดของมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ อันทชโยนิ ชลามพุชโยนิ สังเสทชโยนิ ตอนหนึ่งว่า

จะกล่าวถึงนิทานมนุษย์เกิดในอันทชโยนิ ๑ เมื่อนั้นยังมีพราหมณ์ผู้หนึ่งอยู่ในเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง แลเมืองนั้นชื่อว่าปาตลีบุตรมหานคร ๑ แลพราหมณ์ผู้นั้นออกไปจากพระนครสัญจรเข้าไปสู่ป่าใหญ่อันหนึ่ง แลพราหมณ์ผู้นั้นจึงพบกษัตริย์ ๑ ชื่อแห่งกษัตริย์นั้นมิปรากฏเลย แลพราหมณ์ผู้นั้นเห็นโฉมงามกษัตริย์นั้นก็มิใจปดพิพัทธ์รักหนักหนา จึงสมาคมด้วยนางกษัตริย์นั้น แลสังวาสอยู่ด้วยกันในกลางป่านั้น มิช้าแล

^๕ สุจิตต์ วงศ์เทศ, **นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๓), หน้า ๖๑.

^๖ ประยูร ทรงศิลป์, แปล, **ประชุมเรื่องตำนานและนิทานพื้นบ้านเขมร ภาคที่ ๑ - ๔** (ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๐) หน้า ๗ - ๑๐.

^๗ ประภาศรี คำสอาด, แปล, "พระเจดีย์เจ็ดสิบเอ็ดชั้น," ใน **ตำนานและนิทานท้องถิ่นพนม** (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑).

^๘ อ. สนิทวงศ์, แปลและเรียบเรียง, "พญานกฟีนิกซ์และเหยี่ยวขาว," ใน **นิทานรัสเซีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๒๘), หน้า ๒๐๐ - ๒๑๔.

^๙ อ. สนิทวงศ์, แปลและเรียบเรียง, "แฮนส์-ลูกชายนางเงือก," ใน **นิทานอิตาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๒๘) หน้า ๒๓๘ - ๒๔๔.

^{๑๐} เวหน์ เพลงเออ, "ลูกเขยงู," ใน **ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ** (กรุงเทพฯ : สยามสมาคมและสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙), หน้า ๑๓๗.

นางกนิรกีมีครรภ์แลเกิดเป็นไขสองดวง นางกนิรกีฟักไข่ ๆ แดกออกเป็นมนุษย์สองคน ผู้หนึ่งชื่อเจ้าดิศสุมาร ผู้หนึ่งชื่อเจ้ามิตรกุมาร^{๑๑}

ตอนต้นของ**กฎหมายตราสามดวง**เล่าถึงที่มาของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า มโนสารกุมารไปจดจำมาจากกำแพงจักรวาล แล้วนำมาแต่งเป็นพระธรรมศาสตร์ มโนสารกุมารนี้เป็นบุตรของพรหม เทเวทฤษีกับนางกนิรี มีประวัติความเป็นมาดังนี้

แต่นางเทพคนธกนิรคนหนึ่ง เข้ามาใกล้ยังสำนักนิแห่งพรหมเทเวทฤษีนั้น พระพรหมเทเวทฤษีมีใจรักใคร่ในนางกนิรเทพคนธกนิรนั้น จนมีครรภ์ได้บุตรคนหนึ่ง ประกอบด้วยรูปโฉมโฉมพรรณอันงาม นามกรชื่อภักทธระกุมาร ครั้นนานมานางกนิรเทพคนธกนิรมีครรภ์บุตรคนหนึ่งอีกเล่า นามกรชื่อว่าเจ้ามโนสารกุมาร บุตรทั้งสองนั้นย่อมประกอบด้วยสติปัญญา บิดามานดาว่ากล่าวสั่งสอนให้บวชเป็นฤๅษีก็บวช เจริญญาณ ได้อะภิญญา ๕ อรรฐสมาบัตติทั้ง ๘ ประพฤติบิดามานดามาตราบเท่าจนบิดามานดาทั้งสองกระทำกาลกิริยาตาย^{๑๒}

ในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน (**Motif-Index of Folk Literature**) ของStith Thompson นักคติชนวิทยาคนสำคัญของโลก ได้นำเอาลักษณะเด่นที่น่าสนใจจากนิทานต่าง ๆ เกือบทั่วโลกมารวบรวมไว้ ลักษณะเด่นที่ว่านี้เรียกว่า อนุภาค (motif) ซึ่งหมายถึง องค์ประกอบเล็ก ๆ ในนิทานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเด่นเป็นพิเศษซึ่งทำให้เกิดการจดจำและเล่าสืบทอดกันต่อมา อนุภาคจึงมักเป็นสิ่งที่แปลกและสะดุดตา องค์ประกอบที่จัดเป็นอนุภาคมี ๓ ประเภท คือ ตัวละคร วัตถุหรือสิ่งของ และเหตุการณ์หรือพฤติกรรม^{๑๓} แหล่งนิทานที่นำมาใช้เป็นข้อมูลในการเก็บรวบรวมและจัดระเบียบอนุภาคในหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ นิทานยุโรปและนิทานจากภาคพื้นยุโรปที่ปรากฏในทวีปอื่น ๆ นิทานจากประเทศตะวันออกไกลและอินเดีย นิทานจากประเทศตะวันออกไกล คือ จีนและญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศในคาบสมุทรอินโดจีน นิทานจากภาคพื้นสมุทร เช่น ออสเตรเลีย เมลานีเซีย โพลีเนเซีย และไมโครนีเซีย นิทานของชาวอินเดียแดงจากอเมริกาเหนือและใต้ นิทานจากแอฟริกา เป็นต้น แล้วจำแนกเป็นหมวดใหญ่และหมวดย่อยต่าง ๆ ไว้ ประกอบไปด้วยหมวดใหญ่ ๆ ๒๓ หมวด เช่น หมวด **A** อนุภาคเกี่ยวกับเทพปกรณัม หมวด **B** อนุภาคเกี่ยวกับสัตว์ หมวด **D** อนุภาคเกี่ยวกับความวิเศษ และในแต่ละหมวด

^{๑๑} พญาลัยไทย , ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๕๓) หน้า ๑๕๔.

^{๑๒} กฎหมายตราสามดวง, เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

^{๑๓} ประคอง นิมมานเหมินท์, นิทานพื้นบ้านศึกษา (กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์

ใหญ่ ยังแบ่งเป็นหมวดย่อย ๆ อีกมากมาย โดยจัดเรียงตามเนื้อหาที่สัมพันธ์กัน เช่น หมวด **T** อนุภาค เกี่ยวกับเรื่องทางเพศ **T0-T99** ความรัก, **T100-T199** การแต่งงาน, **T200-T299** ชีวิตการแต่งงาน, **T300-T399** พรหมจรรย์และความเป็นโสด ฯลฯ

ในหมวดอนุภาค **T100 - 199** การแต่งงาน ปรากฏอนุภาคที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงานที่ผิดธรรมชาติหลายอนุภาค เช่น อนุภาค **T110** การแต่งงานที่ผิดธรรมชาติ อนุภาค **T111** การแต่งงานระหว่างเทพที่ไม่ตายและสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น การแต่งงานระหว่างคนกับเทพเจ้า พบในนิทานกรีก อินเดีย **T111.3** การแต่งงานระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงที่มาจากไซ่ พบในนิทานอินเดีย **T115** ผู้ชายแต่งงานกับลูกสาวยักษ์ พบในนิทานอินเดีย **T117** การแต่งงานระหว่างคนกับสิ่งของ เช่น แต่งงานกับกริช กลอง ต้นไม้ เป็นต้น

การที่พบอนุภาคนี้ในหลายแหล่งทั่วโลก แสดงให้เห็นว่าอนุภาคนี้เป็นอนุภาคสากล และเมื่อนำมาพิจารณากับอนุภาคการแต่งงานที่ผิดธรรมชาติที่พบในนิทานไทย พบว่ามีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกับอนุภาคที่ปรากฏในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านซึ่งอาจแสดงให้เห็นลักษณะร่วมบางประการที่มีความหมายเป็นสากล และมีอีกหลายอนุภาคอีกเช่นกันที่มีเฉพาะแต่ในนิทานไทย บางอนุภาคอาจพบอยู่ในนิทานทุกภาค หรือบางอนุภาคพบอยู่ในนิทานภาคใดภาคหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้นิทานในแต่ละภาคหลายเรื่องมีแบบเรื่องเดียวกัน แต่พบรายละเอียดอนุภาคแตกต่างกันออกไป อนุภาคเหล่านี้ก็อาจแสดงให้เห็นความหมายบางอย่างที่สะท้อนวัฒนธรรมเฉพาะตัวของไทยก็เป็นได้

ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจว่า เหตุใดอนุภาคเหล่านี้จึงมีการเอื้ออ้างถึงและจดจำต่อกันมาอย่างต่อเนื่องและกว้างขวางในสังคมไทย อนุภาคนี้แสดงให้เห็นความคิด ค่านิยม หรือลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกันบางประการของคนไทยหรือไม่อย่างไร คู่สมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานเหล่านี้กำลังแสดงความหมาย หรือเป็นสัญลักษณ์ของอะไรบางอย่างในวัฒนธรรมมากกว่าจะสื่อความหมายตรงตัว และด้วยเหตุที่งานของสตีล ทอมป์สันยังขาดข้อมูลจากนิทานไทย ผู้วิจัยจึงต้องการรวบรวมนิทานไทยเรื่องต่าง ๆ ที่มีอนุภาคแบบเดียวกันนี้ นำมาจัดระบบให้เห็นภาพรวมของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย และนำมาวิเคราะห์ว่าอนุภาคเหล่านี้แสดงความหมายในเชิงวัฒนธรรม อย่างไรบ้างในสังคมไทย ผู้วิจัยคาดหวังว่าคำตอบที่ได้จะทำให้มองเห็นแนวคิดของคนในอดีตที่ถ่ายทอดผ่านนิทานรวมทั้งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างนิทานกับสังคมและวัฒนธรรมได้แจ่มชัดยิ่งขึ้น

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวมนิทานไทยที่ปรากฏอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติ
๒. เพื่อจัดประเภทอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยให้เป็นระบบ
๓. เพื่อวิเคราะห์ความหมายของอนุภาคดังกล่าวในเชิงวัฒนธรรม

๑.๓ สมมติฐาน

อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติเป็นอนุภาคสากลที่พบในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านของสติต ทอมป์สัน อนุภาคดังกล่าวปรากฏอยู่ในนิทานไทยมากมาย สามารถจำแนกได้หลายประเภท เช่น อนุภาคคนแต่งงานกับสัตว์ อนุภาคคนแต่งงานกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นต้น อนุภาคดังกล่าวนี้มีความหมายทั้งในเชิงสากลและในมิติทางวัฒนธรรม

๑.๔ ข้อตกลงเบื้องต้น

อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติ หมายถึงอนุภาคที่เกี่ยวกับการที่เพศชายกับเพศหญิงซึ่งมีธรรมชาติต่างกันได้ร่วมประเวณีกัน เช่น คนกับสุนัข คนกับเทวดา ยักษ์กับปลา รวมถึงการกินบางอย่างแล้วทำให้เกิดการตั้งครรภ์ เช่น การกินน้ำในรอยเท้าสัตว์ การกินเห็้อโคล การกินพืชที่รดด้วยน้ำปัสสาวะ เป็นต้น

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

๑. นิทานที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ ประกอบด้วย วรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ และนิทานพื้นบ้านมุขปาฐะของภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง (รวมภาคตะวันตกและตะวันออกไว้ด้วย) ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้

๒. ที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลมาจากนิทานพื้นบ้านมุขปาฐะที่มีการตีพิมพ์แล้ว และวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ ทั้งที่ตีพิมพ์เป็นเล่มโดยใช้สำนวนเดิม และที่มีผู้เรียบเรียงไว้ในลักษณะของเรื่องย่อที่มีปรากฏในงานรวบรวม ปรีวรรต วิทยานิพนธ์ และหนังสือต่าง ๆ

๓. ประเภทของข้อมูลนิทานที่ศึกษา ได้แก่ ตำนานปรัมปรา นิทานศาสนา นิทานประจำถิ่น และนิทานมหัศจรรย์ ที่ปรากฏอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติ รวมทั้งสิ้น ๑๕๔ เรื่อง

นิทานที่นำมาศึกษามีดังนี้

๑. ประเภทวรรณกรรมลายลักษณ์ รวม ๘๕ เรื่อง

ภาคกลาง ๒๖ เรื่อง

๑. กากี
๒. กายแก้ว
๓. กายเพชร
๔. แก้วพิศดาร
๕. แก้วหน้าม้า
๖. โคมทอง
๗. ไชยมงคล
๘. ไชยทัต
๙. ดาวเรือง
๑๐. ธนุพรรค
๑๑. นักรวจิตร
๑๒. นางอุทัย
๑๓. พระรถเมรี
๑๔. พระสมุท
๑๕. พระสุนด์มะโนรา
๑๖. พระอภัยมณี
๑๗. พิกุลทอง
๑๘. พิณสุริวงศ์
๑๙. โหม่งป่า
๒๐. รามเกียรติ์
๒๑. ลักษณะวงศ์
๒๒. ลิ่นทอง
๒๓. สมุทรโคดม
๒๔. สังข์ศิลป์ชัย
๒๕. สิ่งทไกรภาพ
๒๖. สุวรรณรัตน์

ภาคเหนือ ๒๗ เรื่อง

๑. กำกาดำ
๒. จันทคารชาดก
๓. จันทะฆา
๔. เจ้าสุวัตร
๕. ช้างงาเดียว
๖. ช้างโพงนางผมหอม
๗. ชิวหาสิ้นคำ
๘. ตำนานจามเทวี
๙. ตำนานพระธาตุดอยตุง
๑๐. ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน
๑๑. ตำนานเมืองเชียงตุง
๑๒. เทวัญชาดก
๑๓. ป่าตะเพียนทอง
๑๔. พรหมจักร
๑๕. วงศ์สุวรรณค์
๑๖. วนาวนชาดก
๑๗. วรรณุชาดก
๑๘. สุชวันณะวัฬวง
๑๙. สุธนชาดก
๒๐. สุธนุชาดก
๒๑. สุพรหมโมกษะหมาเก้าหาง
๒๒. สุวรรณเมกษะหมาขนคำ
๒๓. สุวรรณวงศชาดก
๒๔. สุวันณะจักกาคำ
๒๕. หงส์หิน
๒๖. หอระมาน
๒๗. อุสสาบารส

ภาคอีสาน ๑๙ เรื่อง

๑. กาละเกต

๒. ไก่แก้ว
๓. ชุนหึ่ง
๔. ท้าวกำพร้าว้าฝีน้อย
๕. ท้าวคำฟอง
๖. ท้าวคัชนาม
๗. ท้าวจักร์ชินพรหมริน
๘. ท้าวเต่าคำ
๙. ท้าวไผ่ยราช
๑๐. ท้าวลิ้นทอง
๑๑. ท้าวสีหน
๑๒. ท้าวโล้วตร
๑๓. นางแตงอ่อน
๑๔. นางम्मหอม
๑๕. พระลักพระลาม
๑๖. สังข์ศิลป์ชัย
๑๗. สุพรมโมกษา
๑๘. สุริวงศ์
๑๙. หงส์หิน

ภาคใต้ ๑๓ เรื่อง

๑. การะเกด
๒. เจ็ดจาคำกาพย์
๓. ชาลวันคำกาพย์
๔. พระแสงสุริฉาย
๕. พระวรรณตร
๖. พระรถเสน
๗. มโนหรานิบาท
๘. รามเกียรติ์
๙. ลัปประดณคำกาพย์
๑๐. สิ้นนุราช
๑๑. สุพรรณรังสี

๑๒. สุวรรณหงส์

๑๓. อำไพยราช

๒. ประเภทนิทานพื้นบ้านมุขปาฐะ รวม ๖๙ เรื่อง

ภาคกลาง ๑๗ เรื่อง

๑. กำพร้าหมาแก้ทาง

๒. ไกรทอง

๓. จันทโครบ

๔. ชายคนหนึ่ง

๕. นางไข่แก้ว

๖. นางงา

๗. นางงาช้าง

๘. นางผมหอม

๙. นายพุทไธ

๑๐. ท้าวนกเขา

๑๑. ท้าวอุทอง

๑๒. พรหมนกขา

๑๓. พระร่วงอรุณกุมารเมืองสุวรรณโลก

๑๔. มานพรายมนตร์ขูของหาย

๑๕. วัดพระนอนจักรสีห์ สำนักที่ ๑

๑๖. วัดพระนอนจักรสีห์ สำนักที่ ๒

๑๗. ไอ้ขี้เกียจ

ภาคเหนือ ๑๔ เรื่อง

๑. กำพร้าขี้ฟัน

๒. กำพร้าดอกบัว

๓. กำพร้าบัวตอง

๔. เจ้าปารามาโฆษ

๕. นางไข่ฟ้า (หมาแก้ทาง)

๖. นางผมหอม

๗. นางมะพร้าว
๘. นางลูกช้าง
๙. นางสิบสอง
๑๐. ท้าววู
๑๑. ท้าวเต่า
๑๒. ท้าวหูด
๑๓. ไอ้ลูกช้าง
๑๔. พระสุธน

ภาคอีสาน ๒๓ เรื่อง

๑. กำพร้าวผีน้อย
๒. กำพลอยบุญมี
๓. ไก่แก้วหอมชู
๔. แก้วกำพร้าว
๕. ขุนทิง
๖. นางผมหอม ลำนวนที่ ๑
๗. นางผมหอม ลำนวนที่ ๒
๘. นางแดงอ่อน
๙. นางหมาเก้าหาง
๑๐. ท้าวกาละเกต
๑๑. ท้าวคันธนาม
๑๒. ท้าวเต่าคำ
๑๓. ท้าวสีทนมโนห์รา
๑๔. ท้าวหูดตั้ง
๑๕. บักหูดสามเปา
๑๖. พญาสุวรรณกัจฉะ
๑๗. พระสวาทกับนางบัวตูม
๑๘. ฤๅษีตาไฟ
๑๙. สุปุณณานาคชาดก
๒๐. สุพรหมโมกษา
๒๑. อีหล้าอีลุน

๒๒. อุสาบารส

๒๓. อุปคฤตผาบบมาร

ภาคใต้ ๑๕ เรื่อง

๑. กระดังงูพุดใต้
๒. งูกายสิทธิ์
๓. เจ้าชายกบ
๔. ตาแซนปม
๕. ตำนานตำบลพิเทิน อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี
๖. ตำนานมะโย่ง
๗. โต๊ะแซใจร้าย
๘. นางมโนห์รา ๑
๙. นางมโนห์รา ๒
๑๐. นายทนนางทาน
๑๑. พระยาโคกราช
๑๒. มีพ่อเป็นช้าง
๑๓. แลนทอง
๑๔. หมาแม่
๑๕. ไข่ตุ๋นขี้วัว

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. สํารวจและรวบรวมนิทานไทยภาคต่าง ๆ ที่ปรากฏในนุภาคการแต่งงานที่ผิตปกติจากเอกสาร
ข้อมูลที่มีการตีพิมพ์ไว้แล้ว
๒. ศึกษาข้อมูลทีรวบรวมไว้แล้วอย่างละเอียด จัดเรียงอนุภาคโดยใช้ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน
ของสตีธ ทอมป์สัน เป็นแนวทาง วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยละเอียด
๓. สรุปผลการวิจัย
๔. เรียบเรียงข้อมูลเพื่อนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. รวบรวมและจัดประเภทอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยภาคต่าง ๆ ไว้ได้เป็นหมวดหมู่
๒. เข้าใจความหมายของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในเชิงวัฒนธรรม

๑.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ งานวิจัยที่เกี่ยวกับอนุภาคและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์สัญลักษณ์หรือความหมายใด ๆ ที่ปรากฏในนิทาน วรรณกรรมพื้นบ้านหรือวรรณคดี

งานวิจัยที่เกี่ยวกับอนุภาค

หนังสือหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องและเป็นแนวทางในการศึกษาด้านอนุภาคที่สำคัญที่สุดได้แก่

“**Motif-Index of Folk Literature**” ของสตติช ทอมป์สัน เป็นการรวบรวมองค์ประกอบที่เล็กที่สุดในนิทานพื้นบ้านที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ หรือที่เรียกว่า “อนุภาค” มาเรียบเรียงจัดทำเป็นดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านขึ้นเป็นครั้งแรก จัดเป็นหมวดใหญ่ได้ ๒๓ หมวดโดยใช้แหล่งข้อมูลนิทานจากภูมิภาคต่าง ๆ เกือบทั่วโลก หนังสือนี้ถือเป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญที่สุดเมื่อมีการศึกษาด้านอนุภาคนิทาน

งานวิจัยของไทยที่ใช้หลักเกณฑ์การจัดดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านของสตติช ทอมป์สันมาใช้ในการศึกษานิทาน ได้แก่

“การศึกษานิทานชาวบ้าน ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์” ของยุพดี จรรย์ยานนท์^{๑๔} ได้ศึกษานิทานพื้นบ้านที่เก็บรวบรวมจากวิทยาการชาวตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ นำมาจำแนกประเภทนิทานตามระบบดรรชนีสารัตถะ (Motif - Index) ของสตติช ทอมป์สัน วิเคราะห์ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ และค่านิยมในสังคมของชาวบ้านตำบลจอมพระที่ปรากฏในนิทานที่รวบรวมได้ รวมทั้งศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของตัวละครที่อยู่ในนิทานกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตำบลจอมพระในปัจจุบัน

^{๑๔} ยุพดี จรรย์ยานนท์, “การศึกษานิทานชาวบ้าน ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์”

(วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๒).

“การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาติก” ของเอื้อนทิพย์ พิระเสถียร^{๑๕} นำนิทานปัญญาสชาติก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มาวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาค โดยเปรียบเทียบกับ ดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นเมือง และดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมืองของสติต ทอมป์สัน เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนคล้ายคลึงหรือความแตกต่างระหว่างนิทานเหล่านั้น

“นิทานพื้นเมืองลาว : ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม” ของจรรุวรรณ เชาว์นวม^{๑๖} นำนิทานพื้นเมืองของลาวมารวบรวมและจำแนกประเภท วิเคราะห์อนุภาคนิทานเหล่านั้นตามหลักเกณฑ์ของสติต ทอมป์สัน และวิเคราะห์ลักษณะเด่นของนิทานพื้นเมืองลาวและความสัมพันธ์ที่มีต่อสังคมลาว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานิทานโดยเน้นที่อนุภาคอย่างเดียวเป็นหลัก ได้แก่

“การซ่อนตัวในนิทานพื้นบ้าน” ของกิ่งแก้ว อัดถากร^{๑๗} เป็นการนำอนุภาคการซ่อนตัวในนิทานพื้นบ้านมาวิเคราะห์เพื่อหาลักษณะของอาการซ่อนตัวของพระเอกและนางเอก พบว่ามี ๕ ลักษณะ คือ ซ่อนในเครื่องแต่งกายที่แปลก ซ่อนในรูปสังขารอัปลักษณ์ ซ่อนในรูปจำแลง ซ่อนในที่เร้น และซ่อนในบทบาทของคนเจียม โดยมีจุดประสงค์ในการซ่อนที่สำคัญคือเพื่อความปลอดภัยเมื่อมีภัยมาประชิด

“การศึกษาเชิงวิเคราะห์การกำเนิดในลักษณะเหนือธรรมชาติของตัวละครสำคัญในวรรณกรรมชาตกนอกนิบาตล้านนา” ของกาญจนา ฐิติปัญญาวัฒน์^{๑๘} ได้รวบรวมอนุภาคเกี่ยวกับการกำเนิดในลักษณะเหนือธรรมชาติของตัวละครสำคัญในวรรณกรรมชาตกนอกนิบาตล้านนา มาศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง ที่มาของความคิดที่ผู้แต่งนำมาสร้างให้ตัวละครมีกำเนิดในลักษณะเหนือธรรมชาติ รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการกำเนิดในลักษณะเหนือธรรมชาติกับพฤติกรรมของตัวละครสำคัญและการดำเนินเรื่อง

^{๑๕} เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาติก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙).

^{๑๖} จรรุวรรณ เชาว์นวม, **นิทานพื้นเมืองลาว : ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม** (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๗} กิ่งแก้ว อัดถากร, “การซ่อนตัวในนิทานพื้นบ้าน,” ใน **คติชนวิทยา** (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิตยกรรณการฝึกหัดครู, ๒๕๑๙)

^{๑๘} กาญจนา ฐิติปัญญาวัฒน์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การกำเนิดในลักษณะเหนือธรรมชาติของตัวละครสำคัญในวรรณกรรมชาตกนอกนิบาตล้านนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒).

“อนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์” ของวัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน^{๙๙} วิเคราะห์บทบาทของอนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในชนชาติไทและทางตอนใต้ของจีน พบว่ามีบทบาทสำคัญ ๒ ประการคือ ใช้เป็นเรือหลบภัยยมน้ำท่วมโลก และเป็นแหล่งกำเนิดมนุษย์ของชาติพันธุ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ให้เห็นความสำคัญของตำนานน้ำเต้าในฐานะที่เป็นบันทึกความอยู่รอดของชาติพันธุ์ต่างๆ และเป็นตำนานที่อธิบายลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

งานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มักเป็นการศึกษาเนื้อหาเรื่องเดียวกันในหลายสำนวน ทาอนุภาคหลัก แล้วนำมาเปรียบเทียบกันในแต่ละสำนวน งานวิจัยเหล่านี้ได้แก่

“ฟูเฮยเซี่ยหมุย : ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชาวเย้า” ของสุวรรณ เกรียงไกรเพชร^{๑๐๐} นำข้อมูลนิทานประเภทตำนานเรื่องฟูเฮย - เซี่ยหมุย ซึ่งเป็นตำนานเกี่ยวกับการสร้างโลก กำเนิดมนุษย์ของชาวเย้ามาวิเคราะห์เพื่อหาความแตกต่าง และเปรียบเทียบอนุภาคหลักในแต่ละสำนวน ได้แก่ อนุภาคการต่อสู้ระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า อนุภาคน้ำท่วมโลก อนุภาคการแต่งงานของพี่น้อง อนุภาคน้ำเต้าและกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ โดยวิเคราะห์ในบริบททางสังคมวัฒนธรรม

“ตำนานสร้างโลกของชนชาติไทย : ตัวอย่างการศึกษาวัฒนธรรมจากตำนาน” ของศิราพร ณ ถลาง^{๑๐๑} ศึกษาเปรียบเทียบตำนานการสร้างโลกของคนไทกลุ่มต่าง ๆ ด้วยการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง โดยเปรียบเทียบอนุภาค เหตุการณ์สำคัญ และแบบเรื่อง เพื่อนำไปสู่การอธิบายการแพร่กระจายและการจัดกลุ่มของตำนาน รวมทั้งวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ความเหมือนคล้ายและความแตกต่างทางเนื้อหาของตำนานสร้างโลกของคนไทกลุ่มต่าง ๆ

^{๙๙} วัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน, “อนุภาคน้ำเต้าในตำนานน้ำท่วมโลกและตำนานกำเนิดมนุษย์,” วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ปีที่ ๑๘ (ธันวาคม ๒๕๕๔).

^{๑๐๐} สุวรรณ เกรียงไกรเพชร, “ฟูเฮยเซี่ยหมุย : ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชาวเย้า,” ใน คติชนกับคนไทย - ไท รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม, ศิราพร ณ ถลาง และ สุกัญญา ภัทรราชย์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๐๑} ศิราพร ณ ถลาง, “ตำนานสร้างโลกของชนชาติไทย : ตัวอย่างการศึกษาวัฒนธรรมจากตำนาน,” ใน คติชนกับคนไทย - ไท รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม, ศิราพร ณ ถลาง และ สุกัญญา ภัทรราชย์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

“การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางอุทรา” ของวรูปฐมา คำหุ่ม^{๒๒} ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่องนางอุทรากับวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเหมือนกัน ทั้งในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงในด้านแก่นเรื่อง โครงเรื่อง อนุภาค ตัวละคร ฉาก และความคิดเชิงปรัชญาของผู้แต่งตลอดจนแง่คิดด้านวัฒนธรรมความเชื่อของสังคมท้องถิ่น

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์สัญลักษณ์หรือความหมายใด ๆ ที่ปรากฏในนิทาน วรรณกรรมพื้นบ้าน หรือวรรณคดี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่

“ فروยด์และพัฒนนาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม” ของยศ สันตสมบัติ^{๒๓} ในหนังสือแบ่งเป็น ๔ บท บทแรกเป็นการพิจารณาชีวิตและผลงานของ فروยด์ ตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งจบชีวิตลง บทที่ ๒ เป็นการนำเสนอแนวความคิดและมโนทัศน์ที่สำคัญ ๆ ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ โดยจำกัดการพิจารณาแต่เฉพาะในส่วนที่เป็นทฤษฎีสังคมหรือมโนทัศน์ที่เป็นรากฐานของทฤษฎีสังคม บทที่ ๓ และ ๔ เป็นการนำเสนอพัฒนนาการของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ โดยแบ่งแยกออกเป็นสามแนวทางหลัก คือ ๑) ทฤษฎี فروยด์-มาร์กซิส ๒) ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของจาค ลากอง ๓) ทฤษฎีเพมินิสม์

งานวิจัยและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดี โดยมีการนำทฤษฎีตลอดจนความรู้ในด้านต่าง ๆ เช่น ทางจิตวิเคราะห์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา มาใช้ในการศึกษา ได้แก่

“การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย” ของชลธิรา สัตยาวัฒนา^{๒๔} เป็นการนำวิธีการวิจารณ์วรรณคดีแผนใหม่แบบตะวันตกมาศึกษา โดยแสดงให้เห็นทฤษฎีและตัวอย่างของวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกที่ผู้เขียนได้ค้นคว้าและรวบรวมมา และได้ทดลองนำวิธีการนี้มาใช้วิจารณ์วรรณคดีไทยในแง่ต่าง ๆ ได้แก่ แง่จิตวิทยาทั่วไปนำวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนมาวิจารณ์ แง่หลักแบบฉบับวิจารณ์เรื่องสิ่งทไกรภาพและเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สังข์ทองและพระ

^{๒๒} วรูปฐมา คำหุ่ม, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องนางอุทรา,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕).

^{๒๓} ยศ สันตสมบัติ, **فروยด์และพัฒนนาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘).

^{๒๔} ชลธิรา สัตยาวัฒนา, “การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓).

อภัยมณี และในแง่สุนทรียศาสตร์วิจารณ์บทประพันธ์ที่ตัดตอนมาจากกำสรวลศรีปราชญ์ บทเห่เรื่อง กากี และกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ผลจากการวิจัยทำให้เข้าใจความหมายและซาบซึ้งในคุณค่าของวรรณคดีไทยยิ่งขึ้น

“**พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์**” ของสุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร^{๒๕} เป็น การศึกษาลักษณะเรื่องพระอภัยมณีในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน คือ ๑) แก่นเรื่อง ได้แก่ การเดินทางผจญ ภัย การศึกษาวิชา การพลัดพรากของตัวละครและการขาดความอบอุ่นในครอบครัว และความขัดแย้ง ระหว่างพ่อแม่ลูก ๒) ตัวละคร กล่าวถึงตัวละครที่มีลักษณะเด่นคือ พระอภัยมณี ตัวละครหญิง และ ตัวละครมนุษย์ และ ๓) ระบบสัญลักษณ์และภาพพจน์ อันได้แก่ สัญลักษณ์ของทะเลและเพลงปี่ ซึ่ง มีความผูกพันกับลักษณะของตัวละครและแก่นเรื่อง รวมทั้งมีการกำหนดประเภทของเรื่องพระอภัยมณี คืออยู่ในประเภทโรมานซ์

“**นาถในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์**” ของสุจิตต์ วงษ์เทศ^{๒๖} ซึ่งได้รวบรวมตำนาน นิทาน ปรัมปราเกี่ยวกับนาถสำนวนต่าง ๆ ของกลุ่มชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ มอญ เขมร ลาว ญวน และไทย มาวิเคราะห์บทบาทความสำคัญของนาถที่มีต่อประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นสัญลักษณ์แทนคนพื้นเมือง การช่วยสร้างชุมชนเมือง การช่วยปกป้องบ้าน เมืองรวมถึงคนในชุมชน และทำให้เกิดความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ

^{๒๕} สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร, “พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔).

^{๒๖} สุจิตต์ วงษ์เทศ, **นาถในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๓).